

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИЯТА НА ЛЮБОМИР ЦВЕТАНОВ КРЪСТЕВ,
РЕДОВЕН ДОКТОРАНТ КЪМ КАТЕДРА „НОВА И СЪВРЕМЕННА
ИСТОРИЯ“, ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ НА СОФИЙСКИЯ
УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“,
НА ТЕМА: „НАПОЛЕОН БОНАПАРТ И БРИТАНСКОТО ОБЩЕСТВЕНО
МНЕНИЕ, 1796-1815 Г.“, С НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ ДОЦ. Д-Р
РОСИЦА ТАШЕВА

Дисертацията на Любомир Цветков Кръстев е посветена на изследването на процеса на формиране на нагласи по отношение на Наполеон Бонапарт и неговия образ в общественото мнение във Великобритания (в нейните отделни географско-политически части, различните национални общности, социални и културни групи), от момента когато неговото име изгрява на политическия небосклон до краха на неговата невероятна кариера. Дисертантът си е поставил задача да изясни защо наред с преобладаващите негативни и враждебни реакции има и разпространени случаи на положително отношение към великия корсиканец и какво е тяхната мотивация. Интересът на докторанта е определен от желанието да коригира някои непълноти дори и в сериозни изследвания по темата, да изясни сравнително пренебрегвани досега нейни аспекти, да надмогне утвърдените опростенчески и еднозначни представи.

Темата действително представлява особен интерес като забележителен случай на интензивна пропагандна активност в условията на Новото време, но не само заради това. По начало образът на френския „друг“ има важно място в процеса на формиране на британската идентичност в течение на столетия. Това се отнася особено за целия XVIII век когато двете държави са ангажирани в противоборство с глобални измерения, което някои историци условно определят като „втора Стогодишна война“, започнала с Войната на Аугсбургската лига (1688-1697) и завършила с разгрома на империята на Наполеон Бонапарт. Естествена кулминация на този процес са продължителните революционни и Наполеоновы войни, в които постоянен участник е именно Великобритания. Оттук и значимостта на образа на Наполеон Бонапарт и неговите интерпретации през най-критичния период на англо-френското противопоставяне.

Дисертацията е разработена с използването на традиционния за историческата наука проблемно-хронологичния метод, но също така и на елементи на социологическия инструментариум.

При разработването на дисертацията са привлечени многобройни и разнообразни по произход и характер източници – официални документи (дневници на двете камари на парламента, на Тайния съвет, съдебни и дипломатически документи и други), документи свързани с френските емигранти-роялисти, лична кореспонденция на политически и културни дейци, мемоари, политически памфлети, столични и провинциални вестници, карикатури. Последните три категории имат особено важно място, защото най-силно и непосредствено въздействат върху общественото мнение в страната (памфлетите са стара британска традиция на отклик на всякакви събития, многобройните вестници и списания съдържат голям брой материали по изследваната тема /статии, в които се засяга личността на Наполеон Бонапарт, са над 25 хиляди, според докторанта/, а политическата карикатура през този период преживява истински разцвет). Привлечени са като свидетелства за обществените нагласи и литературни произведения, и обекти на изобразителното изкуство – както „високо“, така и битово и ефимерно. Количеството на използваните извори е внушително – непубликувани документи произхождащи от пет правителствени институции и от Ръкописния отдел на Британската библиотека; публикувани документи от различен произход от 61 източника; материали от 30 вестници и списания.

Докторантът показва изчерпателно познаване на научната литература за Наполеоновата епоха и конкретно по изследваната тема. Той започва историографския преглед с работи на български автори, преди да мине към английски, френски и американски. Специално внимание е отделено на автори чиито работи са по-пряко свързани с темата (Джон Аштън, Саймън Бъроуз, Александър Броудли, Едуард Тенджи Лийн, Клайв Елмсли, Дейвид Андрес, Джени Ъглоу, Елизабет Спароу и най-вече американския историк Стюарт Семел, чиято монография (*Napoleon and the British*. New Haven, CT, Yale University Press, 2004), е най-близо до темата на дисертацията). Критичният анализ на тези трудове е необходимо условие докторантът да ситуира собственото изследване по отношение на тях и да изяви в съпоставянето неговата оригиналност. Но освен това самият дисертант изрично е изтъкнал в края на увода приносните моменти в своя труд, което подходящо за автосправка или оставено на преценката на рецензентите. Биха могли да бъдат привлечени и други работи, като например, тези на Robin Eagles. *Francophilia in English Society, 1748–1815* (2000), Simon Bainbridge. *Napoleon and English Romanticism* (Cambridge, 1995).

Структурата на дисертацията е логична, обоснована и хармонична като материалът е обособен в три почти еднакви по обем глави. Освен крайното заключение, всяка от главите завършва с кратко заключение. Двете приложения към дисертацията съдържат данни в табличен вид и диаграми за процентното съотношение

на материалите за Наполеон в пресата от периода и тяхното въздействие, и илюстративен материал (над 30 политически карикатури).

Глава първа е посветена на анализа на формирането на образа на Наполеон Бонапарт в британското общество през периода 1796-1803 г. Френската революция предизвиква разнопосочни и комплицирани реакции във Великобритания – от политика на репресии и цензура от страна на торийското правителство на Уилям Пит-Младши до известни симпатии от страна на опозиционните виги начело с Чарлз Джеймс Фокс. Въпреки ограниченията продължава неравностойния дебат по отношение на събитията във Франция между проправителствения торийски печат и либералните и радикални издания. Особена форма на изразяване на обществените настроения са безпощадните политически карикатури, особено на големите майстори като Джеймс Гилрей, Томас Роуландсън, Джордж Крукшенк.

Личността и политиките на Наполеон Бонапарт са толкова сложни и противоречиви, неподдаващи се на еднозначна оценка, така че за различните политически и културни групи в британското общество е било трудно да ги дефинират – „нов Прометей“ или „нов Нерон“ е той.

Посочени са регионалните различия между отделните части на кралството в отношенията към Френската революция. Възприемането на пребиваващите в страната френски емигранти в определена степен се наслажда върху образа на Наполеон. Но особено силно въздействие върху британското обществено мнение оказват действията на самия Наполеон Бонапарт и неговите военни комюникета, които намират място и в пресата на островите. Като цяло отношението към него до Амиенския мир от март 1802 г. е амбивалентно – проправителствената пропаганда представя неговия образ по отблъскващ начин, докато за британските интелектуалци и републиканци се свързва с надежди за съхраняването на свободата, новия ред и законността, а военните му победи пленяват въображението на средната класа.

В глава втора „Демонизацията на Наполеон, 1803-1807 г.“ е анализиран процесът на създаване изцяло негативен образ на френския диктатор. Основна причина за това е заплахата от евентуално френско нашествие на Британските острови, както и някои брутални действия на Наполеон Бонапарт, като убийството на Енгиенския херцог. Ключов момент във формирането на нагласите към Наполеон става решаващото сражение при Трафалгар – опасността отпада и страховете се заменят с ненавист. Това се отразява и върху опитите на най-известния симпатизант на Наполеон Бонапарт, Чарлз Джеймс Фокс, който сравнява своя кумир с Александър и Цезар, да постигне мир с Франция. Естествено е опитът на Наполеон Бонапарт да постави Великобритания на колена чрез Континенталната блокада, само да засили негативното отношение към него. Сатиричният и гротесков образ на императора доминира в пресата и карикатурите, а отношението на обществото към малцината негови симпатизанти е не само враждебно, но те са подложени на съдебно преследване.

Акцентът в глава трета „Наполеон като стереотип в британското общество, 1808-1815 г.“ е върху завършването на процеса на утвърждаване на образа на френския противник в лицето на Наполеон Бонапарт. Мобилизацията на подкрепата на общественото мнение става особено наложителна след британската интервенция на Иберийския полуостров (т. нар. Полуостровна война), с оглед на идеологически и прагматични съображения. Затова и след оставката на Уилям Пит-Младши неговата външнополитическа линия е продължена. Дори и сред малобройните симпатизанти на Наполеон Бонапарт в интелектуалните среди настъпва разочарование и той е критикуван ожесточено. Пораженията на Наполеон Бонапарт в Русия и на Иберийския полуостров водят до пълната му дегероизация в очите на британската общественост. Заточението на остров Елба на сваления император, който не е избрал героична смърт подобно на античен герой предизвиква презрение. Завръщането му на престола през „Стоте дни“ води до краткотрайна реабилитация, но след победата при Ватерлоо трайно се налага карикатурния гротесков образ на обвзет от грандомания малък корсиканец, на узурпатор сеещ смърт и разруха в осъществяването на своите маниакални амбиции. Според дисертанта сблъсъкът с Наполеон Бонапарт е фактор, който забавя политическата либерализация във Великобритания, а неговия разгром е триумф на консерватизма, който твърдо се противопоставя на каквито и да било промени на политическата система. Политическите симпатии към Наполеон Бонапарт се обясняват и с това, че за разлика от народите на континентална Европа, британците не познават на своя земя тежестите и ужасите на войните, както и с ефективността на френската шпионска мрежа. Като цяло политическия дебат в британското общество по отношение на Наполеон Бонапарт, поне на нивото на елита, си оставал, според дисертанта, в рамките на коректността, уважението и стремежа да се разберат доводите на противната страна.

Не бих се съгласил напълно със заключението, че в резултат от провала на Наполеон Бонапарт „образът му завинаги остава жертва на британското презрение и историческата памет за него на Острова му отрежда гротескния образ на „малкия Бони“, на победения от Уелингтън дребен и зъл корсикански узурпатор“ (с. 266).

Изобщо думата „завинаги“ не би следвало да се употребява не само от политиците, но и от историците. Вярно е, че във Великобритания, за разлика от Франция и изобщо континентална Европа, Наполеон Бонапарт не се превръща след смъртта си политическа икона. Но скоро след неговата кончина „бащата на историческия роман“, сър Уолтър Скот, който се изявява и като ерудиран и компетентен историк, публикува монументална биография на великия корсиканец, в девет тома с над един милион думи (*The Life of Napoleon Buonaparte, Emperor of the French. With a Preliminary View of the French Revolution. By the Author of "Waverley," &c. In Nine Volumes. Vol. I [II-IX]. Edinburgh: Printed by Ballantyne and Co. for Longman, Rees, Orme, Brown, & Green, London; and Cadell & Co., Edinburgh 1827.* Книгата е дигитализирана и достъпна в Internet Archive). Книгата на Скот е резултат от сериозни

издирвания (запознаване с документи, интервюта със съратници на покойния император, с херцог Уелингтън и други). И макар че Скот е тори по убеждения, неговата биография се отличава със стремеж към безпристрастност и уважение към някогашния враг. Уолтър Скот отказва да представя Наполеон Бонапарт като кръвожаден тиранин, както правят неговите торийски приятели и отдава дължимото на неговите лични качества, на военния му гений, на голямата му реформаторска дейност, на Наполеоновия кодекс и дълбокия отпечатък който оставя в историята на Франция и Европа. Провалът на императора Скот вижда в той че той отъждествява собствената си личност с френския народ, в убеждението му че съдбата на този народ зависи единствено от него и разбира се, в негова неудържима амбиция и заслепяващ го егоизъм, които го водят към неизбежен крах. Освен другото биографията на Наполеон Бонапарт от Уолтър Скот е била голям комерсиален успех, а съкратени варианти (с обем 600 стр.), се публикуват и в наши дни.

Любомир Кръстев показва умело справяне с големи масиви от емпирични данни, способност да ги анализира и съпоставя, и да предлага на тази основа собствени оригинални интерпретации. Заслуга на дисертанта е това, че подчертава в своето изследване амбивалентната, комплицирана и проблематична реакция на различните британски политически и интелектуални кръгове към личността и действията на Наполеон Бонапарт. Тя не се отличава единствено с крайния негативизъм на торийските и лоялните проправителствени среди, но дава тласък на започването на дебат от страна на радикалите и реформаторите за промени в политическата система на страната. Открити са важни нюанси в отношението и нагласите към Наполеон Бонапарт на британското обществено мнение и значението им за формирането на британската национална идентичност в съответния исторически контекст.

Впечатлява ясният и изискан стил, който изпъква на фона на разпространеното увлечение научния език да се претоварва с буквално копирана чуждоезикова лексика.

Като цяло дисертацията на Любомир Кръстев обогатява представите на ролята и мястото на личността на Наполеон Бонапарт в политическия и културния дискурс във Великобритания през разглеждания период.

Основните изводи изложени в заключението са аргументирани и убедителни, като са поставени нужните и най-важните акценти на авторовата интерпретация.

Любомир Кръстев е извършил голяма издирвателска и изследователска дейност. Неговата дисертация показва не само съвършено овладяване на методите на историческия анализ и интерпретиране на сложните явления, но успешно прилагане и на средства на сродни хуманитарни дисциплини (социология, история на изкуството). Трудно могат да бъдат открити някакви по-сериозни недостатъци на дисертационния труд, освен отделни неточности (напр., твърдението на с. 7, цитирано по Джереми Бляк (Jeremy Black. The English Press in the Eighteenth Century (London, 1987), че „към 1801 г. в

страната се отпечатват 16 млн. издания“; явно става дума за общия тираж на различните издания). Любопитно би било да се съпостави британското отношение към Френската революция и Наполеон Бонапарт с англофобията и англomanията във Франция, но това може да бъде обект на следващи изследвания.

По време на докторантурата и преди това Любомир Кръстев е взел участие в 17 научни конференции у нас и в чужбина. Дисертационният труд е предшестван от осем публикации по темата (в български научни списания и една статия поместена в британски сборник посветен на историята, настоящето и бъдещето на робството, и още две статии под печат). Освен че от 2012 г. Любомир Кръстев е ангажиран с дигитализация на различни материали в Историческия факултет, през съответните учебни години от 2013/14 до сега е водил различни семинарни занятия по „Нова история“ и „Минало и съвремие на Югоизточна Европа“. През 2015 г. Любомир Кръстев е приет за член (postgraduate member) Кралското историческо дружество.

Предвид реализираните научните постижения на дисертационния труд и големия академичен потенциал на докторанта мога убедено да гласувам за присъждането на Любомир Цветанов Кръстев на научната и образователна степен „доктор“ по история и да призова почитаемото научно жури да стори същото.

29.XII.2016 г.

проф. Румен Генов